

ROBERT KANTOR

ZAPOMNIANY SYNOD Z 1938 ROKU.  
PRZEBIEG I TREŚĆ STATUTÓW  
II SYNODU DIECEZJI TARNOWSKIEJ

Dziś nikt nie może zaprzeczyć twierdzeniu, iż bez znajomości dziejów soborów powszechnych nie da się zrozumieć dziejów Kościoła oraz dziejów polityczno-kulturowych świata zachodniego i Bizancjum. Wydarzenia soborowe stanowią kamienie milowe dwóch tysiącleci, które upłynęły od narodzenia Chrystusa. Konkretny kształt tym wyjątkowym wydarzeniom został nadany przez opisany w *Dziejach Apostolskich* tak zwany sobór jerozolimski. Wydarzenie soborowe to na ogół wielki namysł ludzki nad problemami doktrynalnymi i nad praktykami, które Kościół powinien uwzględnić w swojej misji.

Rolę analogiczną do soborów powszechnych na poziomie regionalnym i lokalnym odgrywają synody plenarne, metropolitalne, diecezjalne. Szczególną rolę należy przypisać synodom diecezjalnym, ponieważ wyrastają one z potrzeb konkretnego Kościoła partykularnego, a przez formułowane propozycje dyscyplinarne, pastoralne i duchowe, najbardziej wyraźnie kształtują rzeczywistość eklezjalną, docierając do bardzo podstawowych środowisk kościelnych i społecznych.

Temat artykułu został sformułowany następująco: „Zapomniany Synod z 1938 roku. Przebieg i treść statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej”. Dlaczego zapomniany? Dotychczas w diecezji odbyły się cztery synody<sup>1</sup>. Wszelkie opracowania na temat ustawodawstwa synodalnego w diecezji tarnowskiej opierały się tylko i wyłącznie na trzech synodach. Przy analizowaniu II Synodu często pojawiało się lakoniczne stwierdzenie, iż „statuty tego Synodu zaginęły”. Zabrakło badań nad

---

Ks. dr hab. ROBERT KANTOR – kierownik Katedry Teologii Praktycznej i Prawa Kanonicznego na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ul. Mościckiego 5, 33-100 Tarnów; e-mail: [kanclerz@diecezja.tarnow.pl](mailto:kanclerz@diecezja.tarnow.pl)

<sup>1</sup> Pierwszy w 1928 r., drugi w 1938 r., trzeci w 1948 r. i czwarty w 1986 r. Dnia 16 grudnia 2016 r. biskup tarnowski Andrzej Jeż zapowiedział V Synod.

rekonstrukcją statutów tego Synodu<sup>2</sup>. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie czytelnikowi motywów zwołania, przebiegu i głównej problematyki podejmowanej podczas II Synodu Diecezji Tarnowskiej.

## 1. TRADYCJA SYNODALNA DIECEZJI TARNOWSKIEJ PRZED 1938 ROKIEM

Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Benedykta XV w 1917 r.<sup>3</sup> poświęca instytucji synodu diecezjalnego tylko sześć kanonów. Kodyfikacja ta zbiera całą tradycję kanoniczną na temat synodu diecezjalnego. Synody diecezjalne swymi początkami sięgają IV w. Zbierały się raz lub więcej razy w roku. W VI w. Synod w Auxerre nakazał, aby kler diecezjalny zbierał się raz w roku na naradę. Ogólnokościelny przepis zawiera Sobór Laterański IV, który nakazał biskupom pod karą suspensy zwoływać co rok synody diecezjalne. Z kolei Sobór Trydencki przypomniał tę ustawę i określił, kto w nich miał brać udział. W Polsce w pierwszych dziesiątkach XIII w. synody diecezjalne były zwoływane dwa razy w roku, potem raz na rok. Dekret Soboru Trydenckiego o corocznym zwoływaniu synodu nie był przestrzegany w całej rozciągłości<sup>4</sup>.

W KPK/17, po raz pierwszy w historii Kościoła, mamy do czynienia z jednolitym ogólnokościelnym obrazem instytucji. Znajdujemy tu zdefiniowane, choć w formie bardzo ogólnej, funkcje synodu diecezjalnego. Analizy tego ustawodawstwa dokonuje T. Rozkrut<sup>5</sup>:

---

<sup>2</sup> Dotychczas problematyka Synodu z 1938 r. została podjęta w następujących publikacjach: B. PLEWA, *Drugi Tarnowski Synod Diecezjalny. Zapomniane wydarzenie w historii Kościoła lokalnego*, „Rocznik Tarnowski” 19 (2014), s. 53-59; R. KANTOR, *II Synod Diecezji Tarnowskiej o prawach i obowiązkach duchownych. Próba rekonstrukcji nieopublikowanych statutów synodalnych*, [w:] *Dzieje diecezji tarnowskiej. Instytucje i wydarzenia*, t. II, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2012, s. 133-146. Rekonstrukcja statutów jest zawarta w: R. KANTOR, *Synod w przededniu wojny. II Synod Diecezji Tarnowskiej – historia i rekonstrukcja statutów*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2016.

<sup>3</sup> *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17].

<sup>4</sup> Por. F. BĄCZKOWICZ, J. BARON, W. STAWINOĞA, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. I, wyd. 3, Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża 1957, s. 522-523.

<sup>5</sup> *Synod diecezjalny w Kościele*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2002, s. 52-53; por. także: M. SITARZ, *Synod diecezjalny*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2005, s. 333-344; TENŻE, *Synod diecezjalny w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 24 (2014), nr 27, s. 91-106; J. DYDUCH, *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła*

- synod diecezjalny powinien być celebrowany co dziesięć lat w celu rozważenia spraw, które dotyczą życia duchowieństwa i wiernych diecezji (kan. 356);
- synod diecezjalny jest zwoływany przez biskupa diecezjalnego, który przewodniczy jego obradom w kościele katedralnym (kan. 357);
- ustawodawca określa spis osób, które mają obowiązek uczestniczenia w synodzie diecezjalnym. Określa ponadto, kogo biskup może jeszcze poprosić do uczestniczenia w pracach synodalnych. Wierni świeccy nie mają prawa udziału w pracach synodu (kan. 358);
- uczestnictwo w pracach synodu ma być zawsze osobiste i nigdy przez delegowanego w tych celach prokuratora (kan. 359 § 1);
- synod diecezjalny jest przygotowywany przez powoływane w tym celu specjalne komisje (kan. 360);
- wszystkie proponowane kwestie powinny być przedmiotem dyskusji podczas prac przygotowujących synod (kan. 361). Przedmiot obrad synodalnych zależy od biskupa. Może on już przed synodem ustanowić z duchowieństwa diecezjalnego jedną lub kilka komisji celem przygotowania przedmiotu obrad. Starać się ma o to, by uczestnikom synodu wręczono projekt dekretów przed sesjami. Na sesjach generalnych uroczystych zapadają ostateczne uchwały;
- na synodzie diecezjalnym jedynym prawodawcą jest biskup diecezjalny, a wszyscy inni mają tylko głos doradczy; konstytucje synodalne wchodzą *in vigore* natychmiast po ich ogłoszeniu (kan. 362).

Po promulgowaniu KPK/17 były diecezje, w których synod zwoływano regularnie co dziesięć lat, ale większość z diecezji zwoływała go w tym okresie jeden lub dwa razy. Jedynie w okresie bezpośrednio po promulgacji Kodeksu była liczna seria synodów diecezjalnych, które dawały okazję dla adaptacji prawa partykularnego do nowego prawodawstwa powszechnego, ale nie tylko; w tym czasie synody diecezjalne rozważały także nauczanie papieskie, argumenty dotyczące liturgii, przepowiadania, muzykę i sztukę sakralną oraz apostołat świeckich. Również w czasie po promulgacji KPK/17 niektóre synody diecezjalne były zwoływane jedynie w celu zachowania przepisanej normy kodeksowej<sup>6</sup>.

Dyspozycje zawarte w KPK/17 skłoniły Biskupa Tarnowskiego do działania w tej materii. Bp Leon Wałęga mówiąc o synodzie stwierdził: „Synod porównałbym z bierzmowaniem. Podobnie jak Bierzmowanie udziela chrześcijaninowi

---

partykularnego, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), nr 3-4, s. 23-35; R. KANTOR, *Stanowienie prawa w Kościele partykularnym. Kompetencje synodu diecezjalnego i konferencji biskupów*, [w:] *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*, red. R. Kantor, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II 2015, s. 78-93.

<sup>6</sup> ROZKRUT, *Synod diecezjalny w Kościele*, s. 54.

umocnienia i pełni życia nadprzyrodzonego, tak Synod daje diecezji jakby utrwalenie i pełnię bytu. Przyznam, że brak ten widziałem od początku, ale nie czując się na siłach do przeprowadzenia tak wielkiego dzieła, odsuwałem zawsze tę myśl na później i dopiero teraz, na starość, przystąpiłem do niego, i to głównie na polecenie Rzymu. [...] Przystępujemy zatem w Imię Boże do odbycia pierwszego Synodu diecezjalnego i jeżeli Pan Bóg pobłogosławi, będzie on stanowił epokę w dziejach naszej diecezji”<sup>7</sup>.

W dniu 4 kwietnia 1927 r. bp Walega ogłosił zwołanie synodu diecezjalnego, a jego promotorem zamianował ks. Władysława Mysora. Jako cele synodu wyznaczył uzgodnienie prawa diecezjalnego, obowiązującego dotąd w diecezji, z KPK/17 oraz uzupełnienie prawa diecezjalnego nowymi przepisami. Równocześnie powołał on 8 komisji synodalnych<sup>8</sup>:

1) Komisja prawniczo-kodyfikacyjna, której przewodniczącym został ks. Stanisław Bulanda, miała na celu redakcję uchwał synodalnych w statuty zgodne z prawem Kościoła powszechnego przy uwzględnieniu zwyczajów diecezjalnych;

2) Komisja duszpasterstwa w Kościele, której przewodniczył ks. Tomasz Włoch, miała się zająć kaznodziejstwem parafialnym, nauczaniem katechetycznym, problemami współczesnych błędów w zakresie wiary i moralności, sposobami przeciwdziałania im, sakramentami świętymi, prasą katolicką, bractwami i stowarzyszeniami kościelnymi, a także sprawą misji i rekolekcji;

3) Komisja duszpasterstwa poza Kościołem z przewodniczącym ks. Józefem Lubelskim miała przedyskutować formy duszpasterstwa pozakościelnego, a więc związki i stowarzyszenia parafialne, formy akcji charytatywnej, problemy emigracji, ligi katolickiej, związków młodzieży pozaszkolnej oraz sprawy organizacji robotniczych i zawodowych;

4) Komisja liturgiczna pod przewodnictwem ks. Kaspra Mazura zajęła się porządkiem nabożeństw parafialnych, kultem Eucharystii, wystrojem kościołów, śpiewem i chórami kościelnymi, rytuałem parafialnym, artystyczną formą budowy kościołów i kaplic, urządzaniem cmentarzy parafialnych, służbą kościelną;

5) Komisja dóbr kościelnych, której przewodniczył ks. Roman Sitko, dyskutowała nad problemami zarządu i inwentarzy dóbr kościelnych, różnymi opłatami,

---

<sup>7</sup> *Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej 1928*, Tarnów: Nakładem Kleru Diecezjalnego 1928, s. 22.

<sup>8</sup> B. KUMOR, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne 1985, s. 367; por. B. PLEWA, *Pierwszy Synod Diecezji tarnowskiej. Etap przygotowawczy (4 kwietnia 1927-20 czerwca 1928)*, „Tarnowskie Studia Historyczne” 3 (2013), s. 124-127.

stypendiami mszalnymi, alienacją dóbr kościelnych, legatami i fundacjami pobożnymi, konkurencją parafialną;

6) Komisja szkolna z ks. Franciszkiem Walczyńskim na czele zajęła się podręcznikami do nauczania religii w szkołach różnego typu, modlitewnikami, duszpasterstwem młodzieży szkolnej, różnymi aspektami pracy katechetycznej, organizacjami kościelnymi wśród młodzieży;

7) Komisja zarządu i administracji pod przewodnictwem ks. W. Mysora miała za zadanie przedyskutowanie roli i uprawnień dziekana, formularza wizytacji dziekańskiej i struktury kongregacji dekanalnych, a także uprawnień jurysdykcyjnych wizytatora dziekanów. Omawiała też stosunek proboszcza do wikariusza, katechety i patrona;

8) Komisja organizacyjna pod przewodnictwem ks. W. Mysora zajęła się przygotowaniem i redakcją pism, dekretów i aktów i ceremoniału synodu, jego technicznym przeprowadzeniem, drukiem jego uchwał, materiałów i referatów.

Komisje synodalne odbywały posiedzenia od 4 do 25 lipca 1927 r. Przedmiotem tych posiedzeń było zapoznanie się z treścią przygotowanych wcześniej referatów, a także powzięcie odpowiednich uchwał i rezolucji. Komisja prawniczokodyfikacyjna odbyła posiedzenie dnia 30 lipca po otrzymaniu materiałów z innych komisji. Na posiedzeniu poddano dyskusji wszystkie wnioski i rezolucje, podzielono między poszczególne komisje materiały do opracowania statutów synodalnych<sup>9</sup>.

Niebawem ukazały się wytyczne wyznaczające zakres prac poszczególnych komisji oraz regulamin komisji, a nadto terminy posiedzeń komisji i ich skład. Zgodnie z tymi zarządzeniami do prac przygotowawczych synodu diecezjalnego bp Wałęga powołał łącznie około 120 osób, głównie z duchowieństwa diecezjalnego i kilka spośród duchowieństwa zakonnego. Wnioski komisji zostały wydrukowane jako „Uchwały przygotowawcze do synodu diecezjalnego” (Tarnów 1927) i 5 sierpnia 1927 r. przesłane do przedyskutowania na kongregacjach dekanalnych. Uwagi z tych dyskusji należało przesłać do promotora synodu<sup>10</sup>.

Dekretem z dnia 20 czerwca 1928 r. bp Wałęga zwołał I Synod Diecezji Tarnowskiej do świątyni katedralnej na 21-23 sierpnia 1928 r., zarządził modlitwy i nabożeństwa, a „dla zachowania porządku na synodzie i sprawności obrad synodalnych” utworzył szereg urzędów. Swoim zastępcą zamianował biskupa pomocniczego Edwarda Komara, na promotora Synodu mianował ks. W. Mysora i na jego zastępcę – ks. S. Bulandę. Na pozostałe urzędy synodalne powołał następujące osoby: ks. R. Sitko został sekretarzem synodu, ks. M. Rec notariuszem,

<sup>9</sup> Por. KUMOR, *Diecezja tarnowska*, s. 368.

<sup>10</sup> Por. tamże.

ks. F. Walczyński, ks. R. Sitko, ks. A. Albin, ks. F. Mikłasiński sędziami zażaleń i powodów nieobecności. Prefektem hospicjów został ks. J. Lubelski, mistrzem ceremonii ks. K. Mazur, a kuratorem duchowieństwa ks. A. Wilczkiewicz<sup>11</sup>.

Na synod zostali wezwani: kapituła katedralna *in gremio*, 22 dziekanów, 23 proboszczów, 8 przełożonych zakonnych, 2 księży profesorów: z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (ks. J. Wiślicki<sup>12</sup>) i Uniwersytetu Jana Kazimierza ze Lwowa (ks. P. Stach), 5 honorowych radców kurialnych, 19 wicediekanów, 42 członków komisji synodalnych, 22 wikariuszy i 3 gości. W sumie w synodzie miało wziąć udział 151 księży na 459 księży w diecezji (stan 31 grudnia 1928 r.), czyli 30,88%. Z zaproszonych na synod nie przybyło 16 księży<sup>13</sup>.

Na synodzie dokonano wyboru egzaminatorów, sędziów i konsultorów synodalnych. W ramach synodu bp Wałęga dekretem z dnia 8 września 1928 r. przeprowadził reorganizację sieci dekanalnej w całej diecezji. Promulgowano łącznie 275 statutów synodalnych. Część pierwsza publikacji statutów synodalnych pt. „O pielęgnowaniu wiary świętej” składała się z 26 statutów. Część druga „O karności kościelnej” to 111 statutów, część trzecia „O służbie Bożej” – 78 statutów, część czwarta „O majątku kościelnym” – 60 statutów. Do statutów synodalnych, wydrukowanych tego samego roku, dołączono 19 „dodatków”: Normy głoszenia Słowa Bożego (1), Instrukcja o urządzaniu misji parafialnych (2), Stowarzyszenie kapłanów diecezji tarnowskiej pod wezwaniem św. Józefa (3), Odezwą Piusa X do duchowieństwa (4), Stowarzyszenie wzajemnych modłów o śmierć szczęśliwą (5), Instrukcja o wizytacji kanonicznej (6), Instrukcja o kongregacjach dekanalnych (7), Instrukcja o wizytacji dziekańskiej (8), Instrukcja o wizytacji szkolnej (9), Towarzystwo wstrzemięźliwości (10), Obrzęd pierwszej Komunii świętej (11), Rezerwaty (12), Dekret o pierwszej Komunii świętej (13), Instrukcja o małżeństwie (14), Zarys umowy ze służbą kościelną (15), Porządek nabożeństw (16), Porządek wystawień Najświętszego Sakramentu (17), Instrukcja o zabezpieczeniu majątku opróżnionych kościołów i probostw (18), Wzór kontraktu dzierżawy (19). Statuty synodalne zaczęły obowiązywać od 1 stycznia 1929 r.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> Tamże, s. 369.

<sup>12</sup> Zob. M. SITARZ, *Prawa wiernych świeckich chrześcijan w interpretacji Jana Wiślickiego*, [w:] *Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*, red. W. Irek, Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny 2011, s. 242-257.

<sup>13</sup> KUMOR, *Diecezja tarnowska*, s. 369.

<sup>14</sup> Por. *Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej 1928*, s. 24.

## 2. ZWOŁANIE I PRZEBIEG SYNODU Z 1938 ROKU

### 2.1. CEL SYNODU

Zgodnie z prawem kanonicznym, synody diecezjalne winny odbywać co 10 lat. Wypadało więc, by następny synod diecezjalny odbył się w 1938 r. W dniach 26-27 sierpnia 1936 r. miał miejsce na Jasnej Górze w Częstochowie, pod przewodnictwem kard. legata *a latere* F. Marmaggiiego, Pierwszy Polski Synod Plenarny. W synodzie tym wzięli udział ordynariusze wszystkich trzech obrządków oraz delegaci wydziałów teologicznych z Lublina, Krakowa, Lwowa, Wilna i Warszawy, a także delegaci kapituł katedralnych i wyżsi przełożeni zakonnicy. Synod ten przyjął 151 uchwał, głównie o charakterze duszpasterskim. Pierwszy Polski Synod Plenarny był zdarzeniem szczególnie doniosłym. Podkreślają to biskupi w Liście pasterskim z 1936 r.: „Synod ten jest Pierwszym Synodem Plenarnym w dziejach Kościoła po wskrzeszeniu Państwa Polskiego, a zebrał się w okolicznościach ze wszech miar ważnych w życiu naszym wewnętrznym i w chwili, gdy najstraszniejszy z pożarów, jaki kiedykolwiek groził światu, krwawą łuną wypisuje wszystkim swoje *manetekelfares*”<sup>15</sup>.

Uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego zawierały XV rozdziałów<sup>16</sup>: I. „Zasady ogólne”; II. „O duchowieństwie w ogólności”; III. „O duchowieństwie w szczególności”; IV. „O katolikach świeckich”; V. „O Akcji Katolickiej”; VI. „O zasadach moralnych życia publicznego, społecznego i kulturalnego”; VII. „O pismach i wydawnictwach katolickich”; VIII. „O misjach i jedności Kościoła”; IX. „O sakramentach świętych”; X. „O sakramentaliach”; XI. „O miejscach świętych”; XII. „O czci Boga i świętych”; XIII. „O posłannictwie nauczycielskim Kościoła”; XIV. „O majątkowych sprawach kościelnych”; XV. „O sądownictwie kościelnym”.

Biskupom chodziło o to, by wszystkie uchwały synodalne przenikała troska i staranie o podniesienie i uświęcenie duszy w społeczeństwie, gdyż nie wszystko można zdziałać samymi tylko zarządzeniami karnymi. „Komunizm jest przede wszystkim chorobą dusz, więc duszę należy leczyć. A jakże niestety często zapominają o znaczeniu społecznym duszy zdrowej i uduchowionej ci, którzy biorą się do reform, opierając je na spaczonych umysłach, na niskich charakterach, które nieraz chcą zwalczać komunizm, sprzymierzając się z radykalizmem. W jakimż

<sup>15</sup> List pasterski biskupów Rzeczypospolitej Polskiej z Jasnogórskiego Synodu Plenarnego, „Currenda. Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej” [dalej cyt.: „Currenda”] VIII (1936), s. 117.

<sup>16</sup> Uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego odbytego w Częstochowie Roku Pańskiego 1936, Katowice: Księgarnia i Drukarnia Katolicka 1938.

są błędzie!”<sup>17</sup>. Biskupi zachęcali wiernych, by bronili wiary, czuwali nad duchem narodu i bezpieczeństwem ojczyzny. Pomocą w tym były uchwały Synodu Plenarnego.

Zatem Synod Plenarny stał się jednym z głównych powodów zwołania II Synodu Diecezji Tarnowskiej. W dniu 25 marca 1938 r. bp Lisowski w liście do duchowieństwa przypomniał, że z dniem 16 czerwca 1938 r. wchodzi w życie Synod Plenarny, że mija 10 lat od ostatniego synodu diecezjalnego. W związku z tym postanowił zwołać II Synod diecezjalny na początek lipca 1938 r.<sup>18</sup> Biskup Tarnowski podał następujące motywy jego zwołania:

- 1) ogłoszenie uchwał Synodu Plenarnego;
- 2) uzgodnienie z nim prawa diecezjalnego;
- 3) zadośćuczynienie przepisom prawa kanonicznego o odbywaniu synodów diecezjalnych co 10 lat;
- 4) wprowadzenie poprawek, zmian i uzupełnień do uchwał I Synodu Diecezji Tarnowskiej oraz szczegółowe opracowanie części dokumentów synodalnych poświęconych majątkowi kościelnemu, ze szczególnym uwzględnieniem ustawy z dnia 17 marca 1932 r. o składkach kościelnych<sup>19</sup>.

W celu przygotowania materiałów synodalnych bp Lisowski polecił wydrukować uchwały Synodu Plenarnego w „Currendzie” na początku 1938 r. Chodziło o to, by teksty Synodu Plenarnego, które miały niebawem obowiązywać w diecezji, były dobrze znane księżom w diecezji. Uchwały tego synodu miały się stać przedmiotem obrad kongregacji dekanalnych, do których miały dojść problemy związane z inwentarzami kościelnymi i majątkiem kościelnym.

## 2.2. FAZA PRZYGOTOWAWCZA

Prace przygotowawcze do II Synodu polegały przede wszystkim na zorganizowaniu spotkań duchowieństwa we wszystkich dekanatach diecezji tarnowskiej. Odbyły się tzw. kongregacje dekanalne, czyli zebrania duchowieństwa danego dekanatu pod przewodnictwem dziekana. Na tych spotkaniach dziekani przedstawiali zgromadzonym zapowiedź Synodu, a następnie wyznaczali referentów do opracowania tematów. Na kolejnym spotkaniu dekanalnym przedstawiano referaty oraz dyskutowano nad kwestiami, które miały dostosować prawo partykularne do uchwał Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego. Dziekani byli zob-

---

<sup>17</sup> *List pasterski biskupów Rzeczypospolitej Polskiej z Jasnogórskiego Synodu Plenarnego*, s. 120.

<sup>18</sup> F. LISOWSKI, *Pismo do wiernych*, „Currenda” VI (1938), s. 97.

<sup>19</sup> Tamże.



wiązani sporządzić protokół z kongregacji dekanalnej i nadesłać do kurii diecezjalnej do 15 maja 1938 r.<sup>20</sup>

Podczas kongregacji dekanalnych poruszano m.in. temat wprowadzenia zmian do statutów I Synodu. Postulowano zmianę wysokości stypendiów mszalnych. Dotychczasowy statut 232 I Synodu określał wysokość ofiar za Mszę św. – 3 złote za cichą i 6 za śpiewaną oraz wynagrodzenie dla organistów w wysokości 10% od pobranej przez kapłana ofiary za Mszę św.<sup>21</sup> Z innych kwestii księża zauważyli, że w tytule I. „O obowiązkach duchowieństwa” brak przejrzystości i odpowiedniego rozłożenia materii, wobec tego proponują, by w nowym Synodzie przedmiot ten objąć schematem opartym na dziele ks. Władysława Padacza pt. *Obowiązki Kapłańskie*<sup>22</sup>. Księża zebrani na kongregacji w Ochotnicy Dolnej zauważyli, że wobec „prądów wywrotowych, które godzą przede wszystkim w proboszcza jako duszpasterza, tak kler miejscowy jak i świeccy katolicy winni podkreślić stanowisko proboszcza jako ojca duchownego parafii środkami, które im miłość i roztropność podyktuje”<sup>23</sup>.

Podczas kongregacji w Zasowie sformułowano dwa wnioski: jeden za utrzymaniem dotychczasowego postanowienia co do tworzenia inwentarza parafialnego według istniejących ustaw synodalnych z tą tylko zmianą, by rozszerzyć okres tworzenia inwentarza na 10 lat; a drugi, by inwentarza nie fundował proboszcz z własnych funduszy, ale z innego funduszu, np. ze sprzedaży części pola na ten cel, albo „żeby nie było wcale inwentarza, bo to jest przyczyną niezgody między księżmi a także nieraz powodem zgorszenia dla parafian, natomiast istniejące już inwentarze sprzedać i z tych utworzyć fundusz pożyczkowy, z którego mogliby korzystać księża na zagospodarowanie”<sup>24</sup>.

Księża z dekanatu Jodłowskiego postulowali, by inwentarz żywy i martwy przy beneficjach albo zupełnie znieść, albo utrzymać konieczny, ale pełnowartościowy. W pierwszym wypadku proboszczowie, którzy go otrzymali mieli wykupić odebrane sztuki, licząc za krowę 120 zł, konia 200 zł – uzyskane pieniądze prześłać do kurii biskupiej na cele diecezjalne, o których stanowi 20 uchwała Synodu Plenarnego. Proboszczowie, którzy otrzymali beneficja w ostatnich trzech latach, gdyby otrzymany inwentarz nie przedstawiał nawet tej wartości – mieli zapłacić cenę targową. Proboszczowie mogliby wykupić inwentarz, płacąc za nie-

<sup>20</sup> *Zapowiedź synodu*, „Currenda” IV (1938), s. 79; por. PLEWA, *Drugi Tarnowski Synod Diecezjalny*, s. 54.

<sup>21</sup> *Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej 1928*, s. 108-109.

<sup>22</sup> *Protokół z kongregacji w Ochotnicy Dolnej z 28 kwietnia 1938 roku*, [w:] Archiwum Diecezji Tarnowskiej [dalej cyt.: ADT], Synod Diecezji Tarnowskiej, t. II [dalej cyt.: SDT/II].

<sup>23</sup> Tamże.

<sup>24</sup> *Protokół z kongregacji w Zasowie z 23 kwietnia 1938 roku*, ADT, SDT/II.

go ratami do lat trzech. W drugim wypadku, aby utrzymać inwentarz pełnowartościowy, nie wolno było przyjąć do inwentarza sztuk innych, jak w wieku od 3 do 10 lat tak koni, jak i krów, i dobrze utrzymanych. Podobnie inwentarz martwy musiał być oddany w możliwie najlepszym stanie<sup>25</sup>.

Z kolei w Tylmanowej księży z dekanatu Łąckiego przedstawili następujące postulaty:

– ze względu na brak funduszków i brak pomocy ze strony państwowej na utrzymanie kościoła należy przynajmniej dwa kazania w roku wygłosić o obowiązku wiernych do składania ofiar na pokrywanie wydatków kościelnych;

– ośmielają się prosić w związku ze stat. 244 § 2 I Synodu, „by składek nowych nie pomnażać”, ponieważ parafianie między sobą i na różnych zebraniach obrabiają te kwestie, wykazują dla swoich celów i głoszą „za wiele kosztuje nas katolicyzm”;

– proszą, by nowymi przepisami ograniczyć grasowanie kwestarzy po parafiach;

– zauważają, że w tytule „O zarządzaniu majątkiem kościelnym” należy zmienić nomenklaturę „Komitet parafialny” na „Radę kościelną”;

– proponują, by zastosować metodę istniejącą w diecezji warszawskiej, że dziekan z kondekanalnymi księżmi ustala stawki podatkowe i sprawy podatkowe swego dekanatu załatwia bezpośrednio z Urzędem Skarbowym. Uważają, że praktyka ta jest potrzebna, ponieważ dziekan występuje w imieniu zrzeszenia księży, a z tym każdy się dziś liczy, ponadto uniknęłoby się kompromitacji księży wobec Urzędów Skarbowych;

– proszą, by kuria biskupia sporządziła wzór ksiąg inwentarza kościelnego i beneficjalnego dla ujednostajnienia w całej diecezji<sup>26</sup>.

Oprócz zaangażowania kongregacji dekanalnych w prace przygotowawcze II Synodu, bp Lisowski powołał niezbędne urzędy synodalne. Jako pierwszy został mianowany promotor Synodu, czyli osoba odpowiedzialna za zorganizowanie i nadzorowanie całokształtu prac przygotowawczych. Podczas trwania Synodu, promotor miał czuwać nad tym, by prace przebiegały zgodnie z prawem i zarządzeniami Biskupa Tarnowskiego. Bp Lisowski na tę funkcję zamianował ks. S. Bulandę<sup>27</sup>. Jego zastępcą został ks. Julian Piskorz<sup>28</sup>. Ponadto bp Lisowski powołał ks. Ignacego Dziedziaka na kanclerza Synodu<sup>29</sup> oraz ks. R. Sitkę na pre-

<sup>25</sup> Protokół z kongregacji w Jodłowej z 27 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.

<sup>26</sup> Protokół z kongregacji w Tylmanowej z 12 maja 1938 roku, ADT, SDT/II.

<sup>27</sup> Dekret powołujący promotora synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.

<sup>28</sup> Dekret powołujący wice promotora synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.

<sup>29</sup> Dekret powołujący kanclerza synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.

fekta miejsca zamieszkania<sup>30</sup>. W czasie pierwszego posiedzenia komisji synodalnych przedstawiono program pracy oraz przydzielono poszczególnym sekcjom zakres materiałów do opracowania<sup>31</sup>.

### 2.3. OBRADY SYNODALNE (4-5 LIPCA 1938 ROKU)

Po zakończeniu prac przygotowawczych przystąpiono do otwarcia Synodu. W poniedziałek 4 lipca 1938 r., po uroczystym otwarciu Synodu w katedrze o godz. 15.00, na godzinę 16.00 wyznaczono obrady, które z krótką przerwą trwały do godz. 20.30. Po odmówieniu *Veni Sanctae*, osobną modlitwą uczczono pamięć zmarłych uczestników I Synodu Diecezji Tarnowskiej. Następnie wysłano pięć telegramów hołdowniczych: do Jego Świątobliwości Ojca Świętego Piusa XI, Jego Eksceleencji Pana Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego, Jego Eksceleencji Nuncjusza Apostolskiego w Warszawie Arcybiskupa Filipa Cortesiego, Jego Eksceleencji Kardynała Prymasa Polski Augusta Hlonda i do Jego Eksceleencji Księcia Metropolity Krakowskiego Adama Sapiehy. We wstępnym przemówieniu bp Lisowski podkreślił doniosłość Synodu Plenarnego. W dalszej kolejności ks. S. Bulanda, promotor Synodu, ogłosił: nominację ks. Romana Mazura na urząd prokuratora kleru, następnie porządek obrad, a wreszcie referował o obowiązkach stanu duchownego. W obszernej dyskusji, która się po tym referacie wywiązała, zabrało głos piętnastu uczestników, na pytania których odpowiadał promotor Synodu. I tak: ks. Florian Moryl, dziekan pilzneński, wnosił o rozszerzenie subdelegacji do asystowania przy ślubach. Ks. Stanisław Wrona, wikariusz z Krościenka, wnosił o udzielenie *ex iure* dwutygodniowego urlopu wikariuszom i zapytał, czy na ten czas wikariusz obowiązany był starać się o zastępcę. Ks. Jakub Wyrwa, wicedziekan tuchowski i proboszcz z Ryglic, stał na stanowisku, że teatr zawsze rozdrażnia i dlatego winien być zabroniony. Zapytał też, czy dozwolony jest udział duchownych w urzędach ciał samorządowych. I wreszcie domagał się jednolitego katechizmu dla całej diecezji. Ks. Leon Pyzikiewicz, proboszcz z Nagoszyna, wnosił o urlop *ex iure* dla proboszczów; ks. Marcin Florek, proboszcz z Olszyn, prosił, aby księżom wolno było pracować w Kasach Stefczyka; ks. Jędrzej Cierniak, prefekt gimnazjalny z Nowego Sącza, i ks. Jan Drożdż, dziekan z Gawłuszowic, powołując się na smutne dotychczasowe doświadczenie, wypowiedzieli się przeciw jakiegokolwiek współpracy duchowieństwa ze świeckimi na niwie społecznej. Ks. Karol Mazur, wikariusz z Podegro-

<sup>30</sup> Dekret powołujący urzędy synodalne z dnia 2 lipca 1938 roku, ADT, SDT/II.

<sup>31</sup> Podczas prac przygotowawczych II Synodu pracowały cztery sekcje: administracyjna, duszpasterska, szkolna, prawna; por. PLEWA, *Drugi Tarnowski Synod Diecezjalny*, s. 55.

dzia, poruszył sprawę odpowiedniego (cztery razy dziennie) wiktu wikarego u proboszcza; w dyskusji nad tym głos zabierało kilku księży, jedni za, drudzy przeciw; ostatecznie postanowiono, że wikaremu należy się odpowiednie i przyzwoite utrzymanie, ustalenie zaś jakości i pory posiłku pozostawiono do uzgodnienia. Ks. Ludwik Witkiewicz, proboszcz ze Szczurowej, wniósł, ażeby część pieniędzy z kolędy przeznaczyć na potrzeby kościoła, a resztę zostawić przy wikarym; jednomyślnie jednak sprzeciwiono się temu wnioskowi i pozostawiono całą kolędę przy wikarym, jak było dotychczas. Wreszcie, Ks. Promotor odpowiedział na poszczególne pytania; uzgodnił tekst uchwalonych wniosków, a ks. Leonowi Pyzikiewiczowi wyjaśnił, że proboszcz ma *ex iure communi* prawo do dwumiesięcznego urlopu (kan. 465 § 2 KPK/17)<sup>32</sup>.

Ks. R. Mazur, w imieniu duchowieństwa, postawił wniosek o przyjęcie uchwalonych rezolucji, co też jednomyślnie uczyniono. Po przerwie referował ks. Jan Bochenek, proboszcz katedralny, na temat porządku nabożeństw. Po referacie, na wstępie dyskusji, Biskup poinformował zebranych: że Episkopat Polski jednomyślnie wypowiedział się za zniesieniem wystawień Najświętszego Sakramentu w czasie Mszy św., że uchwalił powołać do życia trzecie zakony oraz intensywniej szerzyć kult Najświętszego Serca Jezusowego. W dyskusji zabrał głos ks. Władysław Kuc, proboszcz z Bochni, który prosił o ostateczne ujednoczenie sprawy ze świętami zniesionymi. Ks. J. Wyrwa stawiał wniosek, by w dzień św. Józefa wygłosić kazanie o obowiązkach rodzinnych. Ks. Jan Starzak, wicedziekan pilzneński i proboszcz z Jodłowej, prosił o ujednoczenie obrzędu przy wystawieniach Najświętszego Sakramentu. Ks. Wojciech Młyniec, wicedziekan dąbrowski i proboszcz z Bolesławia, proponował zastąpienie niedzielnych nieszporów w czerwcu nabożeństwem do Serca Pana Jezusa oraz wprowadzenie nowenny do św. Józefa. Ks. Piotr Rajca, wicedziekan radomyski i proboszcz z Jastrząbki Starej, wypowiadał się przeciw wprowadzeniu kultu do poszczególnych świętych z uszczupleniem kultu chrystocentrycznego i wprowadzaniu drobnych nabożeństw; był za zniesieniem wystawienia Najświętszego Sakramentu w czasie Mszy św. Ks. J. Cierniak wypowiadał się za tym, żeby zakonnicy prowadzący trzecie zakony respektowali władzę proboszcza w parafii. Ks. Aleksander Rogóż, proboszcz z Porąbki Uszewskiej, omawiając sprawę odpustów wniósł, aby księża spowiadali we wigilię, a komunikowali na prymarii, po sumie odpustowej zaś odśpiewali *Boże coś Polskę*. W końcu o. Głowacki, gwardian tarnowski, bronił zakonników przeciw zarzutom ks. Cierniaka<sup>33</sup>.

<sup>32</sup> Protokół z posiedzenia Drugiego Synodu Diecezjalnego odbytego w Tarnowie w dniach 4 i 5 lipca 1938, ADT, SDT/II, s. 1-2.

<sup>33</sup> Tamże, s. 3.

Następnego dnia (5 lipca), po nabożeństwie w katedrze, zebrano się ponownie w auli Seminarium Duchownego na obrady o godzinie 11.00. Na tej sesji jako pierwszy referował ks. R. Sitko, rektor Seminarium Duchownego, o kościelnych sprawach majątkowych. W obszernej i ożywionej dyskusji poruszono następujące sprawy:

– sprawa tymczasowego statutu o radach kościelnych: mianowicie ks. Kazimierz Dziurzycki, proboszcz ze Zgórska, wnosił, aby jako sankcje, celem wymuszenia na wiernych respektowania uchwał rady, można było w poszczególnych wypadkach odmówić im wykonywania *Artus Ligetimi* (kan. 2256, 2° KPK/17);

– sprawa rozporządzenia wykonawczego do ustawy o składkach kościelnych z dnia 17 marca 1932 r.: mianowicie ks. J. Wyrwa prosił ks. J. Lubelskiego jako posła na Sejm, aby przyspieszył wydanie przez Rząd odnośnego rozporządzenia, a ks. P. Rajca domagał się, aby wysłać w tej sprawie zbiorową prośbę Synodu do Rządu. Ks. Lubelski zakomunikował zebranym, że w tej sprawie kilkakrotnie interpelował i w Sejmie i w Rządzie, aż w końcu Rząd odesłał sformułowany przez niego projekt rozporządzenia do kancelarii Księdza Prymasa w Poznaniu celem zaopiniowania;

– sprawa inwentarza plebańskiego: ks. Jan Nagórzański, kanonik i proboszcz z Gumniska Fox, stawiał wniosek, ażeby sprzedać wszystkie stare inwentarze zbywające ponad normy uchwalone przez Synod; zostałyby więc tylko cały inwentarz martwy oraz pełne odsypy, a z żywego tylko 1-4 krów, zależnie od wielkości obszaru probostwa;

– sprawa odpowiedzialności materialnej za ubezpieczenie służby kościelnej: poruszył tę sprawę ks. Antoni Gorczyca, kanonik i proboszcz z Moszczenicy. Ubezpieczalnie społeczne obciążają proboszczów osobiście odpowiedzialnością za ubezpieczenie służby kościelnej i na tej podstawie wszelkie nakazy płatnicze opiewają i są egzekwowane na nich; po obszernej dyskusji na ten temat Biskup wyjaśnił, że obowiązek ubezpieczenia służby kościelnej ciąży na Fabryce Kościoła jako ich pracodawcy, którą zarządza Rada Kościelna;

– sprawa mieszkań dla wikarych i służby kościelnej: poruszył ją ks. Józef Fijał, administrator z Kamienicy; użalał się na wielkie braki pod tym względem. Następnie zapytał, czy administrator i jego pomocnik mają prawo do pełnego utrzymania z dochodów probostwa. Odpowiedziano mu, że wikary w tej sprawie zostaje na tych samych warunkach w czasie administracji, na jakich był za rządów ustępującego proboszcza, sprawę tę zaś regulują dokładnie przepisy obowiązującego Synodu; administrator natomiast, ma prawo do całkowitego i bezpłatnego utrzymania;

– ks. Marcin Florek zapytał w końcu, kto jest obowiązany płacić takse przenieśną przy oddawaniu gruntów plebańskich na rzecz służby kościelnej. W odpowiedzi ks. Sitko zalecił, że chcąc uniknąć tych opłat trzeba, aby proboszcz imieniem probostwa złożył u naczelnika Sądu Grodzkiego deklarację o czterdziestoletnim zaużywaniu odnośnych gruntów przez służbę kościelną. Grunty te przechodziły wtedy na własność Fabryki Kościoła.

Ks. R. Mazur postawił wniosek o przyjęcie ogólne przedłożonych i uchwalonych projektów ustawodawstwa w zakresie kościelnych spraw majątkowych, na co wszyscy jednomyślnie się zgodzili<sup>34</sup>.

Po przerwie trwającej do godz. 13.00 referował ks. Karol Pękala, dyrektor Instytutu Akcji Katolickiej, o obowiązkach świeckich. Przedstawił trzy zagadnienia:

- konieczność wychowania nowego człowieka i jego znamiona;
- droga i metody pracy;
- wskazania programowe dla aktualnych zagadnień.

Następnie odczytał projektowane statuty: o Akcji Katolickiej, o Caritas i o komunizmie. W dyskusji poruszono szereg aktualnych zagadnień związanych z pracą w stowarzyszeniach. Podkreślono potrzebę budowania domów katolickich, zakładania bibliotek parafialnych, wysyłania na zjazdy okręgowe ludzi zaangażowanych oraz potrzebę ograniczenia nadmiernej ilości zjazdów stowarzyszeniowych. Na tym zakończono dyskusję.

W kolejnej części obrad synodalnych przystąpiono do wolnych wniosków:

– ks. Stanisław Adamczyk, profesor Seminarium Duchownego, w celu rozszerzenia i podniesienia kultu św. Stanisława wnosił, ażeby w niedzielę poprzedzającą dzień 8 maja zapowiedziano z ambon, a w sam dzień odprawiono wotywę z krótkim choćby kazaniem okolicznościowym na cześć patrona diecezji;

– o. Anioł Głowacki przypomniał, że w tych parafiach, gdzie istnieją trzecie zakony, a nie mają kanonicznej erekcji, należy ten brak jak najszybciej uzupełnić, w przeciwnym razie takie bractwo nie będzie mogło korzystać z przywilejów;

– ks. Andrzej Biliński, emerytowany prefekt, prosił, aby po wszelkie druki misyjne zgłaszano się do niego, a nie do centrali w Poznaniu;

– ks. K. Mazur przeprosił zebranych za niefortunne wystąpienie na przedpołudniowej sesji pod adresem proboszczów;

– Ks. Promotor podał do wiadomości zebranych postanowienie Ordynariatu poczynienia koniecznych poprawek w rozgraniczeniu dekanatów; w tym celu należało wcześniej zgłaszać pisemne wnioski do kurii;

---

<sup>34</sup> Tamże, s. 4.

– ks. I. Dziedziak, kanclerz kurii, złożył ogólne sprawozdanie z funduszu podręcznego kurii, a ks. R. Sitko stwierdził, że finanse kurialne są w porządku;

– ks. Edward Pykosz, kanonik i proboszcz z Ptaszkowej, wniósł, by składki kościelne zebrane na poszczególne cele w kościołach równomiernie rozłożyć na cały rok; następnie prosił o ogólną pomoc dla Łemkowszczyzny;

– ks. R. Sitko wyjaśnił sprawę podziału gruntów plebańskich i uszczuplenia większych beneficjentów na rzecz uboższych probostw wychodząc z założenia, że wszystkie majątki są kościelne, a nierzadko zdarza się, że na uboższych parafiach więcej jest pracy duszpasterskiej niż na większych; tym bardziej, że przy zastosowaniu przepisów o reformie rolnej, grunty te, prawdopodobnie podlegałyby parcelacji. W związku z tym Ks. Promotor poruszył potrzebę wprowadzenia konkursu przy obsadzaniu probostw drugiej klasy oraz podniesienia większych z nich do rzędu klasy pierwszej. Biskup zgodził się na ten wniosek, a nadto oświadczył, że zwolni niektórych już rezydujących proboszczów od tego egzaminu *de casu ad casum* na poszczególne prośby.

Podczas omawiania ostatnich wniosków urządzono składkę na kościół Serca Pana Jezusa na Grabówce w Tarnowie i zebrano 632 złote i 10 groszy.

W końcu zatwierdzono listę obecnych. Następnie udano się do katedry na dziękczynne nabożeństwo, w czasie którego przemówienie w imieniu duchowieństwa do Biskupa Tarnowskiego wygłosił ks. J. Lubelski, w którym uwypuklił jego wielki dorobek duchowy dla dobra diecezji<sup>35</sup>.

Bp Lisowski, dekretem z 5 lipca 1938 r., uroczyste zakończył II Synod Diecezji Tarnowskiej<sup>36</sup>.

### 3. PROBLEMATYKA ZAWARTA W STATUTACH

II Synod Diecezji Tarnowskiej zawierał 276 statutów. Całość Synodu jest zamknięta w czterech częściach: „O pielęgnowaniu wiary”; „O karności kościelnej”; „O służbie Bożej”; „O majątku kościelnym”. Statuty synodalne zostały ogłoszone przez bp. Lisowskiego 5 lipca 1938 r.<sup>37</sup>, nie zaczęły jednak obowiązywać. Zachowała się wersja robocza statutów (z naniesionymi poprawkami), która prawdopodobnie miała zostać wydrukowana. Statuty te niestety nie doczekały się promulgacji. Tuż po zakończeniu II Synodu uchwały trafiły do Promotora oraz

<sup>35</sup> Tamże, s. 5

<sup>36</sup> F. LISOWSKI, *Dekret zamykający Synod z 5 lipca 1938*, ADT, SDT/II.

<sup>37</sup> *Dekret biskupa tarnowskiego Franciszka Lisowskiego ogłaszający statuty II synodu diecezji tarnowskiej z dnia 5 lipca 1938 roku*, ADT, SDT/II.

Kancelerza Synodu, którzy mieli przygotować je i oddać do druku. Ze względu na ich liczne obowiązki sprawa ta odwlekła się w czasie. W czerwcu 1939 r. zmarł bp Lisowski, co jeszcze bardziej odłożyło w czasie publikację statutów synodalnych<sup>38</sup>. Rok po zakończeniu Synodu statuty nadal nie były opublikowane, na co wskazuje informacja, że statuty zaginęły w czasie okupacji niemieckiej<sup>39</sup>. Prawdopodobna treść statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej ukazała się dopiero w 2016 r.<sup>40</sup>

Treść statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej niewiele różni się od statutów I Synodu. Różnice dotyczą kwestii poruszanych podczas Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego, które to zagadnienia zostały włączone do statutów z 1938 r.

Pierwsza część: „O pielęgnowaniu wiary” dotyczy zasadniczo głoszenia Słowa Bożego oraz nauczania katechizmu. W pierwszym przypadku ustawodawca partykularny zwraca uwagę na to, aby kazania były systematyczne, praktyczne i zwarte. „Wszyscy kaznodzieje niechaj pamiętają, by do głoszenia Słowa Bożego nigdy nie mieszczyli osobistych wycieczek przeciw komukolwiek, by nie poruszali odosobnionych, miejscowych, smutnych wykroczeń, gdyż przez to zwraca się uwagę ogółu na jednostki i łatwo się je, jako w ich pojęciu przesadnie napiętnowane, do religii zraza. Nie wyklucza to jednak obowiązku napiętnowania czasem zbyt gorszących czynów lub wad nagminnie panujących. Ale i wówczas należy zachować miłość i wystrzegać się wszelkiej goryczy. Jeżeli upomnienie z ambony jest konieczne, niech je poprzedzi poufne, ojcowskie upomnienie” (stat. 7). W sprawie nauczania katechizmu II Synod stwierdza, iż jest to podstawa religijnego wychowania oraz życia katolickiego. Dlatego też duszpasterze powinni pouczać rodziców, że pierwszą i najważniejszą szkołą religijności dla dziecka jest rodzina; „dlatego wymagać będą od rodziców i przypominać im będą przy naukach stanowych, aby w duszach dzieci od najmłodszych lat budzili wiarę w Boga, uczyli pacierza i najważniejszych prawd wiary świętej i aby sami świecili dziecku przykładem życia chrześcijańskiego” (stat. 9)<sup>41</sup>. Ważną wskazówką jest

<sup>38</sup> Por. PLEWA, *Drugi Tarnowski Synod Diecezjalny*, s. 56.

<sup>39</sup> *Pismo z dnia 24 lutego 1968 roku skierowane przez kurię diecezjalną w Tarnowie*, ADT, SDT/IV, Akta Ogólne. Była to odpowiedź na prośbę, która napłynęła do kurii ze strony ks. Marcela Dewudzkiego z Częstochowy. Prosił on o udostępnienie statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej w celach naukowych.

<sup>40</sup> KANTOR, *Synod w przededniu wojny*. Statuty przytaczane w niniejszym opracowaniu będą cytowane za tą publikacją.

<sup>41</sup> Stat. 9: „Duszpasterze zachęcać też będą rodziców, wychowawców, pracodawców, aby w miarę jak młodzież wzrasta w latach, nie przestali troszczyć się o uzupełnianie jej wiadomości religijnych; niech więc czuwają, aby młodzież jak najpilniej korzystała ze szkolnej nauki religii, a w niedzielę i święta pilnie słuchała kazań i nauk katechizmowych”.



zalecenie, by w niedziele i święta urządzać w kościołach przed nieszporem katechizację dla młodzieży pozaszkolnej (stat. 10-14)<sup>42</sup>.

Druga część statutów synodalnych traktuje o karności kościelnej. Ustawodawca szczególnie podkreśla obowiązki duchowieństwa<sup>43</sup>, a także wydaje dyspozycje odnośnie do wizytacji dziekańskich oraz kongregacji dekanalnych i katechetów. Co do katechetów to statuty podporządkowują ich, choć nie całkowicie, proboszczom. Zgodnie ze statutami, proboszcz jest pasterzem całej parafii, katecheta jest jego współpracownikiem, bezpośrednio odpowiedzialnym za stan religijny i moralny powierzonych sobie dzieci i młodzieży. Katecheta wykonuje swoje obowiązki samodzielnie, czynności duszpasterskie w porozumieniu z proboszczem. Ze względu na pracę z młodzieżą, katecheci mają jednak pierwszeństwo do niektórych czynności duszpasterskich niezwiązanych ściśle z urzędem proboszcza. Zaliczano do nich udzielanie Pierwszej Komunii św., publiczne błogosławienie dzieci i młodzieży, odprawianie nabożeństw szkolnych, udzielanie dyspens postnych młodzieży. Proboszczowie chętnie dopuszczają będą katechetów także i do czynności ściśle proboszczowskich, jak chrzty, pogrzeby, śluby członków grona młodzieży i najbliższych członków ich rodzin (stat. 100-102).

Trzecia część: „O służbie Bożej” traktuje najpierw o sakramentach świętych. W sprawowaniu sakramentów duszpasterz musi widzieć zawsze sprawę Bożą, która wymaga od niego nie tylko modlitwy i pracy, ale często cierpienia i ofiary. „Niech się więc cieszy, gdy dla niej cierpieć mu przyjdzie, aby cierpieniem mógł własne życie uświęcić, a na dusze jego trosce powierzone błogosławieństwo Boże sprowadzać” (stat. 127). Następnie jest mowa o sakramentaliach. Sakramentalia są w życiu religijnym ważnym środkiem, przyczyniającym się do pobożności i do przejęcia się duchem Kościoła. Dlatego statuty zachęcają, by pouczać wiernych o ważności i użyteczności sakramentaliów i zachęcać do pilnego z nich korzystania, zwłaszcza z tych, które złączone są z nabożeństwem lub obdarzone odpustami, przestrzegać przed zabobonnymi nadużyciami, podtrzymywać piękny zwyczaj używania po domach wody święconej (stat. 155-156). W dalszej kolejności jest mowa o kaplicach i zabytkach kościelnych. Ustawodawca definiuje zabytek kościelny: „Zabytkiem kościelnym jest każdy przedmiot kultu religijnego tak nieruchomy jak ruchomy, charakterystyczny dla swej epoki, posiadający wartość artystyczną, kulturalną, historyczną, archeologiczną jak kościoły i kaplice ze swym wewnętrznym urządzeniem i pomnikami i otoczeniem zwłaszcza drzewami sędziwymi lub okazałymi, kaplice, luźno stojące pomniki i figury, obrazy, rzeźby, ma-

<sup>42</sup> Por. także: Uchwała 124 Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego, s. 46.

<sup>43</sup> Więcej na ten temat: KANTOR, *II Synod Diecezji Tarnowskiej o prawach i obowiązkach duchownych*, s. 133-146.

lowidła ściennie, tkaniny, naczynia kościelne, dzieła biblioteczne, dokumenty, księgi parafialne” (stat. 167). Część trzecią kończą zagadnienia związane z cmentarzem (stat. 175-177), pogrzebem chrześcijańskim (stat. 194-196) oraz muzyką w kościele (stat. 197-203).

Najwięcej „nowych” kwestii zawiera część czwarta II Synodu: „O majątku kościelnym” (stat. 204-276). Na początku ustawodawca precyzuje, co należy uważać za majątek kościelny. Z odpowiedzią przychodzi dyspozycja zawarta w stat. 204: „Za majątek kościelny uważamy kościół i jego wyposażenie, plebanię, wikarówkę, organistówkę, dom parafialny, a także majątek fundacji, o ile nie mają one własnej osobowości prawnej”. Postanowienia synodalne dotyczące majątku kościelnego można sprowadzić do następujących, ważnych zagadnień:

– rządcą parafii, jako opiekun powierzonego mu dobra kościelnego jest obowiązany dbać o utrzymanie kościoła i budynków kościelnych w dobrym stanie (stat. 215);

– rządcy parafii szczególniejszą opieką winni otoczyć budynki i urządzenia gospodarcze probostwa, gdyż te często nawet przez małe niedopatrzienia niszczenia, a odbudowa ich ściąga później na parafian nowe ciężary (stat. 217);

– przy prowadzeniu budowy kościoła, budynków parafialnych, gospodarczych, jak również przy przeprowadzaniu innych prac inwestycyjnych, jak malowanie kościoła, kupno organów, dzwonów, itp., rządcy parafii obowiązani są prowadzić łącznie z radą parafialną dokładną rachunkowość wpływów i wydatków udokumentowaną kwitami, którą po ukończeniu prac przedkładają do kontroli i zatwierdzenia kurii (stat. 220);

– pieniądze pochodzące ze składek czy innych opłat na cele kościelne są groszem ściśle kościelnym i rządcą parafii może je wydatkować, w ramach statutu rad parafialnych, jedynie na cele ściśle związane z Kościołem i z kultem, a nie na cele gospodarcze czy duszpasterskie, na pokrycie których winien używać osobistych dochodów z beneficjum czy parafii, jak remonty w budynkach plebańskich, w gospodarstwie, urządzenie odpustów, spowiedzi, misji i rekolekcji (stat. 232);

– rządcy parafii przy pobieraniu opłat lub ofiar związanych z czynnościami duchownymi trzymać się będą ściśle przepisów kościelnych i ustalonych norm, pomni, że opłaty stuły są raczej ofiarą wiernych, a nie ścisłą zapłatą: jak najstaranniej wystrzegać się będą najmniejszego pozorów chciwości, nigdy nie odmówią świętej czynności tym, którzy opłaty z powodu ubóstwa uiścić nie mogą, a nawet tym, którzy jej uporczywie odmawiają (stat. 240);

– proboszcz nie może na własną rękę odrzucać lub zmieniać legatów, lecz o każdym legacie, uczynionym na rzecz kościoła lub beneficjum, zawiadomić wi-

nien natychmiast kurię diecezjalną podając kto, ile i na jaki cel legował (stat. 245);

– każde probostwo ma posiadać inwentarz tak żywy, jak i martwy, niezbędny do należytego prowadzenia gospodarstwa (stat. 252);

– aby dobra oddane na użytek kościelny nie niszczały przez niedbalstwo, lekomyślność lub złą wolę zarządców, bez należytego pozwolenia władzy duchownej, nie wolno skutecznie jakichkolwiek zmian w prawie własności, w swobodnym posiadaniu lub użytkowaniu dobra kościelnego zgodnie z kan. 1523-1543 KPK/17 (stat. 264);

– przy sporządzaniu testamentu kapłani wyraźnie mieli zaznaczyć czy wypłacili służbę, czy nie mają długów lub zobowiązań mszalnych. Beneficjent zaś winien wyszczególnić wszystkie przedmioty liturgiczne, które miał w posiadaniu, a które zgodnie z kan. 1298-1301 KPK/17 – po jego śmierci mają przypaść Kościołowi, a także winien wyrazić co należy się inwentarzowi plebańskiemu od niego za czas jego proboszczowania; proboszcz winien też pamiętać o swojej duszy i potrzebach Kościoła (stat. 276).

## PODSUMOWANIE

1. Synod diecezjalny spełnia bardzo ważną funkcję w procesie kształtowania Kościoła partykularnego. Synod diecezjalny był i jest miejscem spotkania i dialogu między biskupem a duchowieństwem i świeckimi konkretnej diecezji.

2. W 1938 r. mijało dziesięć lat od I Synodu, i zgodnie z zaleceniami KPK/17, Biskup był zobligowany do zwołania II Synodu Diecezji Tarnowskiej. Nie był to jedyny motyw, gdyż w 1936 r. odbył się Pierwszy Polski Synod Plenarny. W związku z tym wydarzeniem oczywista była konieczność dostosowania prawa diecezjalnego do uchwał tego Synodu.

3. W II Synod Diecezji Tarnowskiej zaangażowane było duchowieństwo diecezji, o czym świadczą prace przygotowawcze Synodu i dyskusje podczas jego trwania (4-5 lipca 1938 r.).

4. Postanowienia synodalne z 1938 r. nie zostały użyte w praktyce duszpasterkiej, gdyż nie zostały promulgowane. Fakt ten nie przekreśla jednak wartości Synodu. Mimo, że wydarzenie to zdaje się być zapomniane w historii diecezji, to jednak zasługuje na przypomnienie. Ukazuje ono, w jaki sposób ewoluuje prawo partykularne, uwzględniając okoliczności miejsca i czasu. Treść prawdopodobnych statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej wskazuje, że są one odpowiedzią

na potrzeby i konieczność dostosowania przepisów do realiów konkretnego Kościoła partykularnego, w tym przypadku diecezji tarnowskiej.

## BIBLIOGRAFIA

### ŹRÓDŁA PRAWA

- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Dekret biskupa tarnowskiego Franciszka Lisowskiego ogłaszający statuty II synodu diecezji tarnowskiej z dnia 5 lipca 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Dekret powołujący kanclerza synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Dekret powołujący promotora synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Dekret powołujący urzędy synodalne z dnia 2 lipca 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Dekret powołujący wice promotora synodu z dnia 2 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- KANTOR Robert: Synod w przededniu wojny. II Synod Diecezji Tarnowskiej – historia i rekonstrukcja statutów, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2016.
- LISOWSKI Franciszek: Dekret zamykający Synod z 5 lipca 1938, ADT, SDT/II.
- LISOWSKI Franciszek: Pismo do wiernych, *Currenda* VI (1938), s. 97-98.
- List pasterski biskupów Rzeczypospolitej Polskiej z Jasnogórskiego Synodu Plenarnego, *Currenda* VIII (1936), s. 117-123.
- Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej, Tarnów: Nakładem Kleru Diecezjalnego 1928.
- Pismo z dnia 24 lutego 1968 roku skierowane przez kurię diecezjalną w Tarnowie, ADT, SDT/IV, Akta Ogólne.
- Protokół z kongregacji w Jodłowej z 27 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Protokół z kongregacji w Ochotnicy Dolnej z 28 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Protokół z kongregacji w Tyłmanowej z 12 maja 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Protokół z kongregacji w Zasowie z 23 kwietnia 1938 roku, ADT, SDT/II.
- Protokół z posiedzenia Drugiego Synodu Diecezjalnego odbytego w Tarnowie w dniach 4 i 5 lipca 1938, ADT, SDT/II.
- Uchwały Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego odbytego w Częstochowie Roku Pańskiego 1936, Katowice: Księgarnia i Drukarnia Katolicka 1938.

### LITERATURA

- BĄCZKOWICZ Franciszek, BARON Józef, STAWINOĞA Władysław: Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa, t. I, wyd. 3, Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża 1957.
- DYDUCH Jan: Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego, *Prawo Kanoniczne* 40 (1997), nr 3-4, s. 23-35.
- KANTOR Robert: II Synod Diecezji Tarnowskiej o prawach i obowiązkach duchownych. Próba rekonstrukcji nieopublikowanych statutów synodalnych, [w:] Dzieje diecezji tarnowskiej. Instytucje i wydarzenia, t. II, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2012, s. 133-146.
- KANTOR Robert: Stanowienie prawa w Kościele partykularnym. Kompetencje synodu diecezjalnego i konferencji biskupów, [w:] Kościół lokalny w Kościele Chrystusa, red. R. Kantor, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II 2015, s. 78-93.

- KUMOR Bolesław: *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne 1985.
- PLEWA Bogumiła: Pierwszy Synod Diecezji tarnowskiej. Etap przygotowawczy (4 kwietnia 1927-20 czerwca 1928), *Tarnowskie Studia Historyczne* 3 (2013), s. 122-135.
- PLEWA Bogumiła: Drugi Tarnowski Synod Diecezjalny. Zapomniane wydarzenie w historii Kościoła lokalnego, *Rocznik Tarnowski* 19 (2014), s. 53-59.
- ROZKRUT Tomasz: *Synod diecezjalny w Kościele*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2002.
- SITARZ Mirosław: Prawa wiernych świeckich chrześcijan w interpretacji Jana Wiślickiego, [w:] *Vir Ecclesiae deditus. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*, red. W. Irek, Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny 2011, s. 242-257.
- SITARZ Mirosław: Synod diecezjalny w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Zarys problematyki, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 24 (2014), nr 27, s. 91-106.
- SITARZ Mirosław: Synod diecezjalny, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2005, s. 333-344.

## ZAPOMNIANY SYNOD Z 1938 ROKU.

## PRZEBIEG I TREŚĆ STATUTÓW II SYNODU DIECEZJI TARNOWSKIEJ

## Streszczenie

Wydarzenie soborowe to na ogół wielki namysł ludzki nad problemami doktrynalnymi i nad praktykami, które Kościół powinien uwzględnić w swojej misji. Rolę analogiczną do soborów powszechnych na poziomie regionalnym i lokalnym odgrywają synody plenarne, metropolitalne, diecezjalne. Szczególną rolę należy przypisać synodom diecezjalnym, ponieważ wyrastają one z potrzeb konkretnego Kościoła partykularnego, a przez formułowane propozycje dyscyplinarne, pastoralne i duchowe, najbardziej wyraźnie kształtują rzeczywistość eklezjalną, docierając do bardzo podstawowych środowisk kościelnych i społecznych. Każdy synod posiada swoje specyficzne znaczenie w dziejach diecezji, a jego oddziaływanie na pewno nie wyczerpuje się tylko w literze sformułowanych propozycji.

W 1938 r. mijało dziesięć lat od Pierwszego Synodu, i zgodnie z zaleceniami Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., Biskup był zobligowany do zwołania II Synodu Diecezji Tarnowskiej. Nie był to jedyny motyw, gdyż w 1936 r. odbył się Pierwszy Polski Synod Plenarny. W związku z tym wydarzeniem czymś naturalnym było, aby dostosować prawo diecezjalne do uchwał tegoż Synodu.

Temat artykułu został sformułowany następująco: „Zapomniany Synod z 1938 roku. Przebieg i treść statutów II Synodu Diecezji Tarnowskiej”. Dlaczego zapomniany? Dotychczas w diecezji odbyły się cztery synody. Wszelkie opracowania na temat ustawodawstwa synodalnego w diecezji tarnowskiej opierały się tylko i wyłącznie na trzech synodach. Przy omawianiu drugiego Synodu często pojawiało się lakoniczne stwierdzenie, iż „statuty tego synodu zaginęły”. Zabrakło badań nad rekonstrukcją statutów tego Synodu. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie czytelnikowi motywów zwołania, przebiegu i głównej problematyki podejmowanej podczas II Synodu Diecezji Tarnowskiej.

**Słowa kluczowe:** bp Franciszek Lisowski; historia diecezji tarnowskiej; prawo partykularne; synod

THE FORGOTTEN SYNOD OF 1938. THE COURSE AND CONTENT  
OF THE STATUTES OF THE 2<sup>ND</sup> SYNOD OF THE DIOCESE OF TARNÓW

S u m m a r y

A council is in general a great human reflection on doctrinal problems and on practices that the Church should incorporate in its mission. At a regional and local level, plenary synods, provincial synods and diocesan synods play an analogous role to ecumenical councils. A special role should be assigned to the diocesan synods because they stem from the needs of a concrete particular Church and by means of formulated disciplinary, pastoral and spiritual proposals, they are instrumental in shaping the ecclesial reality, reaching the very basic Church and social environments. Each synod has its own specific meaning in the history of a given diocese and its impact most definitely is not exhausted only in the letter of formulated proposals.

In 1938, it was ten years since the first synod and, according to the directives of the Code of Canon Law, the bishop of Tarnów was obliged to convene the 2<sup>nd</sup> Synod of the Diocese of Tarnów. This was not the only motive because in 1936 the First Polish Plenary Synod was held. Therefore, it was only natural to adjust the diocesan law to the resolutions of that synod.

The subject of this article was formulated as follows: „The Forgotten Synod of 1938. The course and content of the statutes of the 2<sup>nd</sup> Synod of the Diocese of Tarnów”. Why forgotten? So far, four synods were held in our diocese. All studies on synodal legislation in the diocese of Tarnów were based exclusively on three synods. When the second synod was discussed, a laconic comment often occurred that „the statutes of this synod were lost”. There was no research on the reconstruction of that synod’s statutes. The aim of this article is to present the reader with the motives for convening, the course and main problems addressed during the 2<sup>nd</sup> Synod of the Diocese of Tarnów.

**Key words:** Bishop Franciszek Lisowski; history of the diocese of Tarnów; particular law; synod